

Introduktion

MARIE LUND

Danske taler – 20 opbyggelige analyser er en undersøgelse af danske talers retorik med udgangspunkt i analyse af talernes retoriske strategi, formål og sociale handlekraft. Hensigten med at forske i den danske oratoriske tradition er at øge indsigten i den samtale, der er grundlaget for det demokratiske samfund. Det er en bærende idé, at forskellige typer af taler – fra politiske og professionelle taler til lejlighedstaler, der holdes i private sammenhænge for at give personlige relationer social gyldighed – er vigtige vidnesbyrd om vores samfundsmæssige og kulturelle habitus. I disse taler skabes, formes og forhandles de værdier, der udgør koordinaterne for vores individuelle og fælles stræben. I talerne formulerer vi forestillinger om lykke, frygt, moral, udsyn, tro, samfundssind, identitet, medmenneskelighed, skønhed, kultur, det gode liv – og det gode samfund. Her forankres konkrete beslutninger og politiske tiltag i større fortællinger. Her argumenteres og debatteres for og imod spørgsmål, der ikke er enighed om. Og alt imens er begreber og konkrete formuleringer i talerne med til at konstituere både de dilemmaer og den virkelighed, der diskuteres. Dette gælder ikke mindst den retoriske konstituering af publikum og taleren selv; talerne former både karakteren af deres tilhørsforhold, graden af retorisk handlekraft og grænserne for den. Samtidig er taler i konkret forstand en udøvelse af engagement. Der er investeret tid og tanker i tilrettelæggelsen af talen, i udformningen af manuskriptets ideer og konkrete formuleringer, ligesom nærvær og energi i talens fremførelse skaber et enestående nu, som taler og publikum deler.

Egentlig reception af taler finder ikke sted i et særligt stort omfang i dagens Danmark. I umiddelbar forlængelse af tv-transmissio-

nen af dronningens nytårstale drøftes talens indhold af et panel i en let og løftet stemning. Politiske taler som statsministerens nytårstale og statsministerens tale ved Folketingets åbning bliver heller ingen dybdegående behandling til del; efter at partiledere fra opposition og støttepartier har kritiseret talens politiske indhold, foretager en politisk kommentator en indholdsparafrase af talen og skitserer de strategiske linjer. Det er efterhånden ikke ualmindeligt, at store politiske taler også kommenteres af en retoriker, men ofte bliver det ved det, og en egentlig retorisk læsning, hvor talen analyseres og bedømmes som *tale*, udebliver.

Kontrasten til den litterære institution er betydelig. Når en roman eller en novellesamling udkommer, bæres den frem af professionel reception og kommercielle interesser. Mange litterære udgivelser bliver genstand for kritiske anmeldelser i aviser og magasiner, mens nogle opnår at blive promoveret i interviews med forfatteren i aviser, blade og litteraturprogrammer. Dertil kommer den forretningsmæssige side af bogbranchen med præsentation af bogen på bogmesser, oplæsningsarrangementer, fremvisning af bogen i boghandlen og supermarkedet, rosende omtale i bogklubbens blad og annoncering i trykte og digitale medier. I sammenligning er en politisk tale eller en lejlighedstale en anderledes flygtig eksistens. Men måske er det ikke rimeligt at sammenligne taler med litteratur; hvor litterær kvalitet er et sammensat hele af omfattende viden, menneskelig indsigt, kunstnerisk følsomhed, originalitet i sprog og ideer og et resultat af en ofte langvarig arbejdsproces, er taler for det meste bestillingsarbejde, nedfældet til en bestemt lejlighed under tidspres, med det formål at overbevise et konkret publikum om en bestemt idé. Det kan derfor synes naturligt, at litterære produkter understøttes af en langt mere omfattende institutionalisering end taler.

Ikke desto mindre er taler vigtige, og analyseret og bedømt på deres egne præmisser, som retorik, er de betydningsfulde indlæg i den samtale, der foregår i politiske processer og i hverdagslivet. *Danske taler* søger gennem retorisk analyse og kritik med særlig vægt på genreperspektivet at give en finmasket og systematisk afdækning af talegenreernes muligheder, dynamik og sociale formål. Bogen sigter mod at øge forståelsen af taler og talers funktion i en bredere offent-

lighed og dermed kvalificere diskussionen og bedømmelsen af dem. Den retoriske genreundersøgelse baseret på retorisk analyse og kritik af aktuelle taler på baggrund af viden om den genre, som talen deltager i og reviderer, udgør således et forskningsbaseret fundament at vurdere den konkrete tale ud fra.

Tale og tekst

Da *Danske taler* primært er en undersøgelse af taler, er det på sin plads at gøre rede for, hvad der forstås ved det. Den mundtlige tale er en begivenhed, hvor en taler fremfører en tale for et publikum, og hvor taleren og publikum på et givent sted i et givent tidsrum er sammen om at deltage i denne aktivitet. De er ofte fysisk til stede i samme rum, men en tale kan også være medieret gennem tv, radio, internet eller en avis. Talen kan meget vel være udarbejdet på forhånd, sådan at taleren læser op af et talemanuskript eller støtter sig til et i fremførelsen. Men talen er egentlig ikke talemanuskriptet; en tale er mundtlig og dermed først og fremmest en begivenhed, der varer, fra taleren tager ordet, til hun afslutter.¹

Når talen er holdt, har den formentlig gjort et eller andet indtryk på medlemmerne af publikum. De kan være blevet overbevist af de argumenter og ideer, taleren har fremført, eller også har talen påvirket deres følelser. De kan have fået bestyrket eller nuanceret holdninger og synspunkter, de havde i forvejen. Det er også muligt, at de først og fremmest har fået bekræftet eller korrigeret deres indtryk af taleren, eller at de går derfra med en sjov anekdote eller en flot formulering i tankerne.

Nogle gange påvirker talen publikum på en anden måde, end taleren har haft til hensigt. Det sker for eksempel, når taleren ikke tager højde for de indvendinger eller modfortællinger, publikum måtte have. Hvis en bedstemor til en konfirmation fortæller vittige anekdoter om pasning af konfirmanden som barn, og mange blandt

¹ Jens Kjeldsen, Amos Kiewe, Marie Lund og Jette Barnholdt Hansen, *Speechwriting in Theory and Practice* (London: Palgrave Macmillan, 2018). Dette afspejles i den bemærkning, der ofte ledsager publiceringen af en tale i pressen eller på et ministeriums hjemmeside: "Det talte ord gælder."

publikum husker, at hun knap deltog i pasningen, vil talen formentlig vække skepsis hos dem. Her foregår der en terminologisk kamp om at definere virkeligheden. Selv om det umiddelbart er den, der fører ordet, der har magten til at skrive historien, definere og begrebssette, kan en tale sjældent lykkes, hvis den er fri fiktion. En vellykket tale, der overbeviser et publikum, må gribe fat i nogle af de fortællinger, værdier, overbevisninger, forestillinger eller følelser, som publikum allerede har. Skal en tale ændre afgørende på de eksisterende holdninger og opfattelser, må den foretage en stærk og overbevisende reformulering af disse.

En tale kan have en umiddelbar effekt på et tilstedeværende publikum, der kan udgøres af den talende selv, en lille gruppe eller en større forsamling – som da Thorvald Stauning talte til 50.000 mennesker ved et socialdemokratisk friluftsmøde i Odense i 1938. Den kan få en langtidsvirkning som følge af pressens reception, dens cirkulation på internettet og de sociale medier eller en eventuel publicering på tryk. Den kan blive kanoniseret og få et uforudset publikum mange år senere og indgå i studerendes pensum eller være genstand for en retorisk kritisk læsning. Langt de fleste taler vil dog alene sætte deres aftryk på det publikum, der var til stede, da taleren tog ordet. Det gælder for den slags taler, som der holdes i tusindvis af i Danmark hver dag på arbejdspladsen, ved private sammenkomster, og når festivaler åbnes, og svømmehaller indvies. Nogle af disse hverdagstaler optages og lægges på internettet, hvor de potentielt vil kunne nå større udbredelse, men det er de færreste talere forundt reelt at nå ud til et større publikum. Mens taler af statsledere, højt profilerede politikere eller erhvervsledere, kongelige og berømtheder nærmest per definition er sikret en vis udbredelse, vil kun de færreste amatøroptagelser, som lægges ud af partiforeninger eller bryllupsgæster, reelt interessere ret mange andre end dem, der i forvejen deltog i begivenheden.

Man kunne indvende, at det er forkert at læse og bedømme en tale som et afsluttet og meningsfuldt hele: et værk. Værkbegrebet stammer fra kunstfagene, herunder litteraturkritikken, hvor værkets enhed – og ideen om, at værket er gennemstrømmet af forfatterens beåndede vilje og hensigt – for længst er blevet antastet. I forhold

til den kritiske læsning af taler er det kun endnu mere indlysende, at værkbegrebet er problematisk. Retoriske kritikere kan ikke tage for givet, at den tekst, der udgør en tale, er den mest meningsfulde eller relevante genstand at analysere. De må tage højde for, at retorik også er praktisk hverdagsprog, der fungerer i bestemte kontekster. Den er kommunikativ, formålsrettet og performativ. Således er en tale, fx Helle Thorning-Schmidts 1. maj-tale i 2013, på én gang en færdig tekst, en struktur af fragmenter fra sociale og diskursive kontekster og selv et fragment, som kritikeren må sammensætte sit kritiske objekt ud af.² I den politiske og professionelle verden er taleskrivning i øvrigt sjældent én persons værk, men er snarere et resultat af en kollektiv proces, hvor mange personer med modstridende interesser fører pennen.³ Den færdige tale kan således være et resultat af magtkampe, misforståelser og tilfældigheder – langt fra forestillingen om forfatterens intention.

Da statsminister Helle Thorning-Schmidt d. 1. maj 2013 træder op på tribunen på Tangkrogen i Aarhus, får hun kun sagt få ord, før hun bliver overdøvet af fløjter fra nogle tilhørere, som protesterer over reformer af folkeskolen og lærernes arbejdsbetingelser. Det er umuligt for publikum at høre, hvad hun siger, og hun giver da også hurtigt op og forlader scenen. Her er det oplagt, at talemanuskriptet, som aldrig blev fremført, ikke kan stå alene i en retorisk kritik af talen. I stedet kunne kritikeren gøre sammensætningen af et analyseobjekt til en aktiv og meningsskabende handling, hvor de afsnit af talen, som Thorning-Schmidt fremførte, kunne analyseres i sammenhæng med forskellige modstemmer – både dem, hun mødte på Tangkrogen i form af fløjter og bannere, og den kritik, der blev rettet mod regeringen af utilfredse og strejkende skolelærere. Eksemplet sætter selvfølgelig spørgsmålet om, hvad en tale er, på spidsen, men det rummer også kritiske indsigter af mere principiel interesse. Selv ved vellykkede fremførelser kan det være svært at definere præcist, hvad en tale består af. Den tale, der fremføres, indgår i forskellige

2 Michael Calvin McGee, "Text, Context, and the Fragmentation of Contemporary Culture", i *Contemporary Rhetorical Theory*, red. John Lucaites et al. (New York: The Guilford Press, 1999), 70 ff.

3 Martin J. Medhurst, "Ghostwritten Speeches: Ethics isn't the only Lesson", *Communication Education* 36 (1987), 247.

kontekster og filtreres af tilhøreres varierende fortolkningshorisonter – foruden distraktioner i form af sanseindtryk, associationer og refleksioner af mere personlig art, sådan at næppe to individer blandt publikum vil have hørt 'den samme' tale. Derfor fordrer retorisk kritik af taler, at kritikeren foretager reflekterede valg i sammensætning af analyseobjektet, fx hvilke argumenter, eksempler, metaforer, fragmenter og kontekster, der er udgangspunkt for den kritiske læsning.

Teori og metode

Bogens vigtigste teoretiske og metodiske hjørnестene er *genreanalyse*, *konstitutiv retorik* og *hverdagens retoriske praksisser*. Undersøgelsen foregår som en systematisk afdækning af den enkelte genres funktion og sociale formål. I selvstændige undersøgelser defineres specifikke talegenrer ved at give en redegørelse for genrens retoriske funktion med fokus på situationelle, formelle og indholdsmæssige karakteristika. Genreanalysen kombinerer induktive og deduktive analysemetoder, når den veksler mellem at have fokus på den enkelte tales særtræk og genrens konstituerende karakteristika. Foruden at foretage en nærlæsning af enkelte taler forpligter genreundersøgelsen sig på en vis volumen af taler, der deltager i den enkelte genre. Et amerikansk forbillede i den henseende er Karlyn Kohrs Campbell og Kathleen Hall Jamiesons hovedværk om den amerikanske præsidents officielle taler: *Presidents Creating the Presidency. Deeds Done in Words* (2008), mens kanoniske tekster af Campbell og Jamieson, Carolyn Miller m.fl. udgør det generelle retoriske genrekritiske fundament.⁴ Bogen kombinerer desuden et synkront og et diakront perspektiv, når den både har fokus på den enkelte tales form og indhold og dens sammenhæng med tidligere eller senere bidrag til genren. Genreforståelsen hviler på en idé om, at en tale deltager i en genre – og bidrager til genrens udvikling – snarere end at tilhøre en bestemt genre. Undersøgelsen stræber således hverken mod klassifika-

4 Karlyn Kohrs Campbell og Kathleen Hall Jamieson, "Form and Genre in Rhetorical Criticism: An Introduction", i *Form and Genre. Shaping Rhetorical Action*, red. K.K. Campbell og K.H. Jamieson (Falls Church, VA: Speech Communication Association, 1978), 9-32; Carolyn R. Miller, "Genre som social handling", *Rhetorica Scandinavica* 18 (2001), 19-35.